війни. *Третій рівень освіти в Україні: становлення та тенденції : матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. 2024. С. 151–154. DOI: 10.36059/978-966-397-427-9-40.

4. Попович В. В., Копистинський Ю. О., Скиба Т. К. Освіта і наука в умовах воєнного стану: виклики, стійкість та інноваційні рішення. *Третій рівень освіти в Україні: становлення та тенденції : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції*. 2025. С. 108–112. DOI: 10.36059/978-966-397-546-7-33.

5. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 № 1882-IX.

6. Концепція наукової діяльності Львівського державного університету безпеки життєдіяльності на 2026–2030 роки. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-668-6-22

ДИЗАЙН-ОСВІТА НА ТРЕТЬОМУ (ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ) РІВНІ: ДОСТУПНІСТЬ ОСВІТНЬО-НАУКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Король А. М.
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри образотворчого мистецтва та хореографії,
Уманський національний університет
м. Умань, Україна

Бондаренко Н. А.
доктор філософії (PhD), старший науковий співробітник
відділу інтелектуального розвитку обдарованої особистості,
Інститут обдарованої дитини НАПН України
м. Київ, Україна

Розвиток інклюзивної освіти в Україні актуалізує питання доступності всіх рівнів вищої освіти для здобувачів з особливими освітніми потребами. Державна освітня політика спрямована на формування безпечного, безбар'єрного та інклюзивного середовища, у якому враховуються індивідуальні потреби й можливості учасників освітнього процесу [2]. Для вищої школи реалізація такого підходу передбачає не лише забезпечення можливості здобувати освіту, а й створення умов для повноцінної участі в освітній, науковій та професійній діяльності.

Окремої уваги потребує третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, де опанування освітніх компонентів поєднується із самостійною дослідницькою діяльністю. Підготовка доктора філософії передбачає виконання власного наукового дослідження, взаємодію з науковим керівником та академічною спільнотою, опрацювання наукової інформації, апробацію й оприлюднення отриманих результатів. Наявність особливих освітніх потреб не повинна обмежувати можливості здобувача виконувати передбачені освітньо-науковою програмою види діяльності, тому доступність має забезпечуватися протягом усього періоду підготовки [1].

Специфічних ознак проблема набуває у дизайн-освіті. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 022 «Дизайн» для третього (освітньо-наукового) рівня передбачає підготовку докторів філософії, здатних розв'язувати комплексні проблеми у галузі дизайну, здійснювати дослідницько-інноваційну діяльність та створювати нове знання [3]. Поряд із традиційною для аспірантури роботою з науковими джерелами й підготовкою публікацій дослідження у галузі дизайну може передбачати проєктування, створення та аналіз візуальних матеріалів, використання спеціалізованого програмного забезпечення, роботу з матеріалами, макетами, технічними засобами й обладнанням, а також візуальне представлення результатів. Поєднання наукової та проєктної складових висуває додаткові вимоги до доступності середовища, у якому здійснюється підготовка майбутнього доктора філософії.

Бар'єри у такому середовищі можуть виникати на різних етапах дослідницької та проєктної роботи. Фізична недоступність майстерні або лабораторії може ускладнювати роботу з матеріалами й обладнанням; недостатня адаптованість робочого місця – обмежувати самостійне виконання окремих операцій; недоступність інтерфейсу спеціалізованої програми для асистивних технологій – перешкоджати цифровому проєктуванню; переважання виключно візуального способу подання інформації – створювати труднощі під час опрацювання або представлення результатів. Важливою стає не відмова від відповідного виду діяльності, а пошук способу його виконання, який дає змогу зберегти зміст і вимоги освітньо-наукової підготовки.

Доступність третього (освітньо-наукового) рівня дизайн-освіти доцільно розглядати як поєднання фізичного, цифрового, інформаційного, організаційного та комунікаційного складників [4; 5]. Фізичний складник охоплює можливість самостійно й безпечно користуватися аудиторіями, бібліотеками, майстернями, лабораторіями, комп'ютерними класами, виставковими та іншими просторами, необхідними для виконання дослідження. Організація спеціалізованих приміщень і робочих місць має забезпечувати безпосередню участь здобувача у проєктно-дослідницькій діяльності відповідно до його індивідуальних потреб.

Цифрова та інформаційна доступність пов'язана з можливістю користуватися електронними освітніми ресурсами, науковими базами

даних, цифровими платформами та програмними засобами, необхідними для проведення дослідження. Для дизайн-освіти особливого значення набуває доступність програм для створення й опрацювання графічних, мультимедійних, просторових та інших візуальних матеріалів. Значна частина професійної інформації у галузі дизайну представлена візуально, тому способи її подання мають враховувати різні можливості сприйняття. Важливим залишається і вибір доступних форм представлення здобувачем власних результатів без спрощення їхнього наукового змісту.

Організаційний складник стосується побудови освітньо-наукового процесу з урахуванням індивідуальних потреб здобувача. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти передбачає створення необхідних умов та організацію супроводу осіб з особливими освітніми потребами [1]. На третьому (освітньо-науковому) рівні відповідні рішення можуть стосуватися організації консультацій, взаємодії з науковим керівником, доступу до спеціалізованих ресурсів, проведення окремих етапів дослідження та участі в наукових заходах. Індивідуалізація умов спрямовується на усунення бар'єрів, а не на зниження академічних вимог до підготовки доктора філософії.

Академічна та професійна комунікація становить ще один важливий аспект доступності. Становлення молодого дослідника відбувається через обговорення отриманих результатів, участь у конференціях і семінарах, підготовку публікацій та взаємодію з академічною спільнотою [4]. Для дослідника у галузі дизайну до відповідних форм долучаються презентації проєктних результатів, виставки, професійні конкурси та інші заходи, пов'язані з публічним представленням творчого й дослідницького доробку. Організація таких форм взаємодії має враховувати можливість повноцінної участі здобувачів з різними освітніми потребами.

Поєднання загальної доступності університетського середовища з індивідуальними адаптаціями створює ширші можливості для участі здобувачів у вищій освіті [4; 5]. Адаптація робочого місця, застосування асистивних технологій, доступні формати інформації, варіативність способів академічної комунікації та представлення результатів можуть застосовуватися відповідно до конкретних потреб. Визначальним критерієм залишається можливість самостійно або з необхідною підтримкою виконувати передбачену програмою діяльність зі збереженням вимог до її змісту та результатів.

Для української вищої освіти формування інклюзивного університетського середовища залишається комплексним завданням, що потребує системного врахування різноманітності учасників освітнього процесу [6]. На третьому (освітньо-науковому) рівні дизайн-освіти відповідний підхід варто реалізовувати вже під час проєктування освітньо-наукових програм, організації спеціалізованих просторів, вибору цифрових ресурсів і технологій, планування дослідницької роботи та форм академічної взаємодії. Завчасне врахування можливих бар'єрів дає змогу

зменшувати потребу в ситуативному пристосуванні середовища після появи конкретного здобувача з особливими освітніми потребами.

Отже, доступність освітньо-наукового середовища на третьому (освітньо-науковому) рівні дизайн-освіти передбачає створення умов, за яких здобувач з особливими освітніми потребами може виконувати передбачену програмою дослідницьку та проєктну діяльність, користуватися необхідними ресурсами й технологіями, взаємодіяти з академічною спільнотою та представляти результати власного дослідження. Специфіка дизайну вимагає особливої уваги до спеціалізованих просторів, обладнання, цифрових інструментів, візуальної інформації та способів презентації результатів. Забезпечення відповідних умов розширює можливості повноцінної участі здобувачів без зниження академічних вимог і створює передумови для реалізації інклюзивних засад у підготовці докторів філософії у галузі дизайну.

Література:

1. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 № 635. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF

2. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024–2026 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.06.2024 № 527-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text

3. Стандарт вищої освіти України: третій (освітньо-науковий) рівень, ступінь доктора філософії, галузь знань 02 «Культура і мистецтво», спеціальність 022 «Дизайн»: затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 30.12.2021 № 1506. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/proekty%20standartiv%20vishcha%20osvita/2021/12/30/022-Dyzayn.dokt.filosof.19.09.2022.pdf

4. Bartolo P. A., Borg M., Callus A.-M. et al. Aspirations and accommodations for students with disability to equitably access higher education: a systematic scoping review. Frontiers in Education. 2023. Vol. 8. Art. 1218120. DOI: https://doi.org/10.3389/feduc.2023.1218120

5. Fernández-Batanero J. M., Montenegro-Rueda M., Fernández-Cerero J. Access and Participation of Students with Disabilities: The Challenge for Higher Education. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2022. Vol. 19, No. 19. Art. 11918. DOI: https://doi.org/10.3390/ijerph191911918

6. Tsybuliak N., Mytsyk H., Suchikova Y. et al. Inclusion in Ukrainian universities from an inside perspective. Scientific Reports. 2024. Vol. 14. Art. 18041. DOI: https://doi.org/10.1038/s41598-024-69084-1